

Het naastingsrecht van de abt van Oostbroek in het gerecht

De Bilt.

door W. van Iterson.

1. Inleiding.

Ter algemene oriëntering is hier een korte uiteenzetting van het naastingsrecht op haar plaats. De naastingsrechten laten zich tot twee groepen herleiden. Ze konden verbonden zijn aan een persoonlijke hoedanigheid, zoals b.v. die van bloedverwant, mede-eigenaar, naastligger, markgenoot enz. Deze vloeiden voort uit geschreven of ongeschreven recht. Hiernaast bestond een andere categorie en wel die der bedongen of conventionele naastingsrechten, gebaseerd op een overeenkomst.

In verband met naasting spreken de rechtsbronnen ook wel van een verkoopsrecht, terwijl de naasting als nakoopsrecht wordt betiteld. Een principieel juridisch verschil bestaat hier m.i. niet. Het is een kwestie van het tijdstip, waarop het naastingsrecht wordt uitgeoefend. De beide benamingen worden dan ook in de rechtsbronnen door elkaar gebruikt.

Voorbeelden van naastingsrechten, verbonden aan bepaalde persoonlijke kwaliteiten kan men vinden in een Drentse adagium, voorkomende in het landrecht van dit landschap van 17 februari 1614, boek III, artikel 35¹. Het luidt: Sibbe gaat vóór zwette, zwette vóór binnenbuur en binnenbuur vóór buitenbuur. Dit betekent: de bloedverwant heeft voorrang boven de aangrenzende eigenaar. In de derde plaats komt de in de buurschap wonende eigenerfde en tenslotte de eigenerfde, die daarbuiten verblijf houdt. In het Drentse landrecht van 22 maart 1712 schoof men tussen de bloedverwant en de grensgenoot nog in de mandelinge of medeëigenaar, boek III, art. 72².

De oudste vorm van naastingsrecht was wel die, welke gegroeid was uit familie-eigendom. Het was het recht van bloedverwanten van de verkoper van een onroerende zaak om voor dezelfde prijs de reeds aangegane koop over te nemen en aldus de zaak te naasten.

Men trof het familienaastingsrecht vooral aan in die gebieden, waar schependomserfrecht gold. Dit toch had als hoofdregel: Het goed gaat vanwaar het gekomen is, m.a.w. bij dit stelsel van erfrecht was men erop uit, het goed zoveel mogelijk in de familie te houden. En hierbij past ook naastingsrecht ten behoeve van bloed-

verwanten, hetgeen hetzelfde beoogt.

Later werd ook naasting mogelijk bij overdracht van erfpacht, tins en andere gebruiksrechten op de grond. Het familielid, dat in zo'n geval naastte werd niet eigenaar, maar gebruiker van de grond.

Tegenover al deze uit wet of gewoonte voortkomende naastingsrechten stonden de bedongen naastingsrechten. Afgezien van uitzonderingen hingen de conventionele naastingsrechten veelal samen met grootgrondeigendom. Men denke aan gevallen, waarin een grootgrondeigenaar stukken grond verkocht onder voorbehoud van naastingsrecht als zijn koper of diens rechtsopvolgers deze verkochten. Ook bij uitgifte in gebruik, b.v. in tins of in erfpacht, was voorbehoud van naasting mogelijk. Oefende de grondeigenaar dan zijn naasting uit, dan had er confusio plaats: zijn bezwaarde eigendom werd dan vrij. Had er op den duur eigendomsverschuiving plaats gevonden en was de huursom afgesleten tot een grondrente, dan was hiermede ook het karakter van het naastingsrecht veranderd. Er werd dan geen gebruiksrecht, maar eigendomsrecht genaast.

Provincies, waarin uitsluitend bedongen naastingsrechten bestonden waren Utrecht, Gelderland en Overijsel.

2. De Utrechtse bepalingen van 1569.

In de artikelen 64 en 65 der costumen van het Overkwartier van Utrecht van 1569³, op last van de landvoogd Alva in schrift gebracht, komen enige mededelingen voor omtrent naastings- of verkoopsrecht. Art. 64 zegt, dat in genoemd kwartier geen „recht van vernaastinge ofte retract" in gebruik is. Het aangehaalde moet aldus worden verstaan, dat men in dit gebied geen naastingsrecht kent, dat op bloedverwantschap is gebaseerd, m. a. v. men kent daar geen familienaastingsrecht. Art. 65 vervolgt: „Dan competeert die grave van Buuren in 't gerecht van Odyk die voorkoop van de landen, onder 't selve gerecht ressorterende, en den abt van Oostbroek in 't gerecht van de Bilt". Het eerste gedeelte van het geciteerde betreft de hoge heerlijkheid Odijk.

Men kan zich afvragen: wat had de graaf van Buren met de heerlijkheid Odijk te maken? Bij nader onderzoek blijkt, dat deze graaf van Buren toen -in 1569- was Prins Filips Willem van Nassau (1554-1618), de oudste zoon van prins Willem de Zwijger. En Filips Willem was beleend geweest met de heerlijkheid Odijk door de heer van Vianan.⁴ De redactie van art. 65 der costumen van het Over-

kwartier van Utrecht van 1569 kan derhalve misleidend werken. Filips Willem had het verkoopsrecht in Odijk niet in zijn kwaliteit van graaf van Buren, doch in zijn hoedanigheid van heer van Odijk.⁵ Tenslotte wordt in dit artikel gememoreerd het naastingsrecht van de abt van Oostbroek in het gerecht van De Bilt.

3. Het verhoor per turbam betreffende De Bilt van 1513.

Omtrent genoemd naastingsrecht in De Bilt worden we nader ingelicht door een oudere rechtsbron, t. w. door een verhoor per turbam, d. i. van een groep getuigen, d. d. 4 december 1513, voorkomende in één der cartularia van de abdij van Oostbroek.⁶ Burgemeesters, schepenen en raad der stad Utrecht ontboden toen ten verzoeken van de abt van Oostbroek elf getuigen. Deze moesten onder ede getuigenis afleggen omtrent aard en omvang van het voorkeepsrecht van deze abt in het gerecht De Bilt. Deze elf personen, w. o. een burger van Utrecht, een inwoner van Maartensdijk in het gerecht van Over de Vecht, de schout van De Bilt, een inwoner van Herwerscoop en voor de rest inwoners van De Bilt verklaarden eenstemming, dat de abt van Oostbroek nakoopsrecht had bij alle eigendomsoverdrachten van grond in het gerecht De Bilt. Eén getuige voegde hier nog aan toe, dat dit recht echter niet gold als er grond tegen andere grond was „gepangeld" of geruild. Dit was een ook elders meer voorkomende uitzondering. Grondgedachte hierbij was, dat er geen grond was vervreemd doordat er andere grond voor in de plaats was gekomen.

Genoemde getuigenverklaringen steunden op eigen wetenschap en deels waren het ook getuigenissen de auditu, d. w. z. van horen zeggen. De leeftijden der getuigen varieerden tussen 40 en 74 jaren. Aldus had de abt zich een belangrijk gerechtelijk bewijsstuk omtrent aard en omvang van zijn recht verschaft.

Dat men in De Bilt te doen had met grootgrondeigendom van de abt van Oostbroek blijkt o. a. uit het feit, dat deze geestelijke er hier een tinsgerecht op nahield. Het bestaan hiervan wordt gememoreerd in een passage, voorkomende in een tinsregister der abdij.⁷ Het betreft hier de wijze van invordering van achterstellige tinsen. De tinsheren of tinsmeesters zullen dan de tins inmanen in presentie van drie tinsgenoten. Bij niet-voldoening wordt dit bedrag op gezette tijden telkens met een penning verhoogd.

In het archief der abdij bevindt zich nog een afschrift van omstreeks 1650 van een tinsrecht betreffende tinsen van het convent,

waarin het jaartal 1473 voorkomt. 8

4. Het ontstaan der grootgrondheerlijkheid van Oostbroek.

Voor het ontstaan van dit grootgrondbezit ter plaatse moeten we teruggrijpen op twee oorkonden, respectievelijk van 1122 en 1125. 9 In de eerste oorkonde schenkt koningin Mechteldis aan de St. Laurensabdij te Oostbroek het Oostbroek en het daaraan grenzende veen. Het betrof hier woestliggende grond. De koningin droeg over: „totam igitur paludem illam Oistbroick et terram adjacentum, que vulgari sermone appellatur vene cum censu, decimis et justiciis in perpetuam possessionem...". Tegelijk met de grond werden dus geschonken de tinsen, welke de landerijen opbrachten, de tienden en de jurisdictie, d.w.z. de lage rechtsmacht. Als gevolg hiervan zien we ook in later tijd de abt van Oostbroek in het bezit van deze onroerende goederen met het daarbij behorende tinsgerecht, hij treedt op als tiendheffer ter plaatse en tenslotte is hij heer van het lage gerecht De Bilt.

-o-o-o-o-

Voetnoten.

- 1 Drentsch Plakkaatboek bijeengebr. d. J.G. C. Joosting, dl. 1, Leiden, 1912, p. 190.
- 2 Het Lantrecht van Drenthe, Groningen, 1713, p. 121/122.
- 3 Groot Placaatboek van Utrecht, dl. 1, Utrecht, 1729, p. 434.
- 4 Men zie in dit verband: J. Ph. de Monté verLoren, De rechterlijke organisatie ten platten lande in het gebied langs den Krommen Rijn gedurende de middeleeuwen, Utrecht, 1948, p. 62, noot 1. Verder te citeren als: verLoren, Kromme Rijn.
- 5 Voor Odijk verwijs ik naar mijn dissertatie: De historische ontwikkeling van de rechten op de grond in de provincie Utrecht, dl. 1, p. 713/716, verLoren, Kromme Rijn, p. 57/62 en C. Dekker, Odijk Van parochie tot parochie, Hilversum, z. j. (1964), p. 8/9.
- 6 J. de Hullu en S. A. Waller Zeper, Catalogus van de archieven van de kleine kapittelen en kloosters, Utrecht, 1905, nr. 531, fol. 17 vs./18. Verder aan te halen als: K. k. & k.
- 7 Afdrukt bij A. Matthaeus (III), *Foundationes et fata eccliarum...* libri duo, Lugduni Batavorum, 1704, lib. II, fund. II, nr. 7, p. 412/4
- 8 Arch. K. k. & k., nr. 539.
- 9 Oorkondenboek van het Sticht Utrecht, nr. 302, dl. 1, p. 277/278 en nr. 313, dl. 1, p. 286/288 en in verband hiermede leze men: G. Rotthoff. Studien zur Geschichte des Rechtsauts in Niederlothringen